शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र हिमालयन ट्रष्टले प्रदान गरेको प्राथमिक शिक्षक तालिमको कक्षा शिक्षणमा स्थानान्तर तुलनात्मक अध्ययन

शिक्षाशास्त्र संकाय,स्नात्तकोत्तर तह दोस्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन

विशिष्टिकरण विषयको आवश्यकता

पुरा गर्नको लागि प्रस्तुत

शोध प्रत्र

प्रस्तुतकर्ता

नव वहादुर भुजेल

सिम्बोल नं. २८००६३/२०६५

त्रि. वि. वि. दर्ता नं. ९-२-३३५-१७-९८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौ

२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

विषय : शिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय कीर्तिपुर, काठमाडौ पाठ्यकम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत स्नात्तकोत्तर तह दोस्रो वर्ष पाठ्यकम तथा मूल्याङ्कन विषय अन्तर्गतको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नको लागि **नव वहादुर भुजेलले " शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र हिमालयन ट्रष्टले प्रदान गरेको प्राथमिक शिक्षक तालिमको कक्षा शिक्षणमा स्थानान्तर तुलनात्मक अध्ययन"** शीर्षक मेरो निर्देशनमा रही शोध प्रत्र तयार पार्नुभएको हो । उहाँको यस शोध लेखनलाई आवश्यक मूल्यांकनका लागि शिफारिस गर्दछु ।

....

शोध निर्देशक

शि.सहायक शरणहरि श्रेष्ठ

मिति : २०६८/५/१६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

विषय : स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय कीर्तिपुर, काठमाडौ पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत स्नात्तकोत्तर तह दोस्रो वर्षका लागि शिक्षा विषयको पाठ्यक्रम अनुरुप शिक्षा शोध पाठ्यांशका निमित्त छात्र **नव वहादुर भुजेल**ले **" शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र हिमालयन ट्रष्टले प्रदान गरेको प्राथमिक शिक्षक तालिमको कक्षा शिक्षणमा स्थानान्तर तुलनात्मक अध्ययन"** शीर्षकमा तयार पार्नुभएको शोध प्रत्र स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएकोले यो शोध प्रत्र मूल्यांकन समितिवाट स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्यांकन समिति **हस्ताक्षर**

१. प्रा. स्वयम् प्रकास जवरा ....

विभागीय प्रमुख

पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभाग

२. शि. सहायक शरणहरि श्रेष्ठ ....

शोध निर्देशक

३. प्रा. डा. प्रेम नारायण अर्याल ....

वाह्य परीक्षक

मिति : २०६८/०५/२३

कृतज्ञता ज्ञापन

विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा (८८४८ मिटर) को काखमा अवस्थित सोलुखुम्वु जिल्ला पर्यटकीय दृष्टिकोणले विश्वमा नै प्रख्यात मानिएको छ । जहाँ भौगोलिक विकटताका कारण शिक्षा, यातायात , पिउने पानी , विजुली, सन्चार जस्ता विकासका आधारभुत मानवीय आवश्यकताहरु एवं पुर्वाधारको सहज परिपुर्ति हुने अवस्था छैन । तथापि शिक्षक तालिमको क्षेत्रमा सरकारी तवरवाट शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र गैर सरकारी सामाजिक संस्था हिमालयन ट्रष्ट , नेपालले योगदान पुऱ्याएका छन । अक्त सोलुखुम्वु जिल्लामा प्रदान गरेको प्राथमिक शिक्षक तालिमको उपलब्धि पत्ता लगाई निष्कर्ष निकाल्नु आवश्यक ठानिएको हुदा एम. एड् दोस्रो वर्ष , त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विशिष्टिकरण विषय अन्तर्गत शोध पत्र तयार गर्न मलाई सोलुखुम्वु जिल्लामा **" शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र हिमालयन ट्रष्टले प्रदान गरेको प्राथमिक शिक्षक तालिमको कक्षा शिक्षणमा स्थानान्तर तुलनात्मक अध्ययन"** विषयमा स्वीकृती प्रदान गर्नु हुने पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभाग प्रमुख प्राध्यापक स्वयम्प्रकास जवरा प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

यो शोधपत्र अध्ययनको कममा प्रत्यक्ष रुपमा निर्देशिन , सहयोग ,सल्लाह र सुझाव दिई सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु शि. सहायक शरणहरि श्रेष्ठ तथा वाह्य परीक्षक प्रा. डा. प्रेम नारायण अर्यालज्यू प्रति म हृदयदेखि हार्दिक आभार ब्यक्त गर्दछु । हिमालयन टष्ट शिक्षक तालिम कार्यकम तथा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले सोलुखुम्बु जिल्लामा संचालन गरेको प्राथमिक तालिमको वारेमा विभिन्न हिसावले सहयोग गर्नुहुने दुधकुण्ड हिमालय नि मा वि फाप्लुका प्रअ शिक्षक तथा विद्यार्थीहरु र श्री रमाइलो ज्योती नि मा वि जैदुका प्र अ शिक्षक र विद्यार्थीहरुप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

यो अध्ययनमा सहज र फलदायी वनाउन सहयोग गर्नुहुने जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सोलुखुम्वु अन्तर्गत सल्लेरी स्रोतकेन्द्रका स्रोत व्यक्ति गोविन्द चौलागाई प्रति आभारी छु । साथै समय ब्यबस्थापन तथा कम्प्युटरमा सहयोग गर्ने मेरी प्रिय जीवन सहयात्री हरिदेवी भुजेल र मेरा स्नेही नानीहरु यरिका र युसनप्रति समेत न्यानो माया प्रकट गर्दछु । मलाई शिक्षक प्रशिक्षक तथा कार्यकम संयोजकको रुपमा पेशागत हैसियतले सहयोग पऱ्याउनुहुने हिमालयन ट्रष्ट नेपालका अध्यक्ष श्री आङरिता शेर्पा तथा हिमालयन ट्रष्टका प्रशसकीय अधिकृत पासाङ शेर्पा (लामा) ले यो अध्ययनप्रति व्यक्त गर्नु भएको सहानुभुति म कृतज्ञ छु । अन्तमा मलाई यो शोधपत्र तयार गर्नको लागि सल्लाह, सुझाव र सहयोग गर्नुहुने सवैलाई धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

धन्यवाद ।

मितिः २०६८ भदौ,१५

नव वहादुर भुजेल

सोध सारांश

कुनै पनि विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गर्नुभन्दा अगाडि त्यस विषयवस्तुलाई सिकारु समक्ष कसरी प्रस्तुत गर्ने, कस्ता विधिहरुको प्रयोग गर्ने, कस्ता सामग्रीहरुको प्रयोग गर्ने, कति समयमा त्यस कार्यलाई सम्पन्न गर्ने, कसरी बढी भन्दा बढी सिकाई उपलब्धि प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा विषयवस्तुसंग सम्वन्धित विशेषज्ञहरुद्वारा विषयवस्तु प्रस्तुत गर्ने व्यक्तिलाई दिईने पूर्ण ज्ञानलाई तालिमको रुपमा लिन सकिन्छ । जुन विभिन्न क्षेत्रमा पुर्णता हाँसिल गर्नका लागि अनिवार्य छ । विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथाको काखमा अवस्थित सोलुखुम्बु जिल्ला अन्य जिल्लाको तुलनामा विकासका पुर्वाधारहरुको कम प्रभाव पारेको जिल्ला हो । यहाँ जुनसुकै कार्य संचालन गर्नका लागि पनि भौगोलिक विकटताको कारण आर्थिक तथा जनशक्ति र सामाग्रीको हिसावले महगों पर्ने हुन्छ । यथापि शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र हिमालयन ट्रष्टले शिक्षक तालिम प्रभावकारी रुपमा संचालन गरि शिक्षाको क्षेत्रमा प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याएको छ । त्यसर्थ **“ शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र हिमालयन ट्रष्टले प्रदान गरेको प्राथमिक शिक्षक तालिमको कक्षा शिक्षणमा स्थानान्तर तुलनात्मक अध्ययन”** का लागि शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र हिमालयन ट्रष्टले प्रदान गरेको प्राथमिक शिक्षक ज्ञान , सीपको अवस्था पत्ता लगाउने तथा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र हिमालयन ट्रष्टले प्रदान गरेको प्राथमिक शिक्षक ज्ञान , सीपको कक्षाकोठामा स्थानान्तरणको अवस्था पहिचान गर्ने उद्देश्यहरू रहेका थिए । यी उद्धेश्य परिपुर्ति गर्ने क्रममा सोलुखुम्वु जिल्लाका हिमालयन ट्रष्ट र शैक्षिक जनशक्ति केन्द्रले प्राथमिक शिक्षक तालिम प्रदान गरिसकेका विद्यालयहरुमध्येवाट Random sampling method प्रयोग गरि श्री दुधकुण्ड हिमालय निम्न माध्यमिक विद्यालय फाप्लु र प्रयोग गरि श्री रमाईलो ज्योति निम्न माध्यमिक विद्यालय जैदुलाई ६५ वटा विद्यालयहरु मध्ये चिठ्ठाको प्रयोग गरि छानिएको थियो ।

यो अध्ययनका लागि शिक्षक , प्रधानाध्याक, स्रोत व्यक्ति तथा विद्यार्थीहरुका लागि प्रश्नावली ,कक्षा अवलोकन फाराम जस्ता साधनहरुको निर्माण गरिएको थियो । यसवाट NCED वाट प्रदान गरेको तालिम स्थायी नेपाल सरकारको शिक्षक दरवन्दीमा रहेका शिक्षकशिक्षिकाहरु तथा अस्थायी महिला शिक्षकहरुलाई प्रदान गरिएको पाइयो भने HT वाट प्रदान गरेको तालिम मागमा आधारित सवै खाले शिक्षकहरुका लागि थियो । सवै विद्यालयहरुमा वार्षिक कार्यतालिका (Action Plan) को प्रयोग गरी शिक्षण गरिएको भएता पनि HT वाट तालिम लिएका शिक्षकहरुको तुलनामा NCED वाट तालिम लिएका शिक्षकहरुले कार्यतालिकामा कम ध्यान दिएको पाइयो । NCED वाट प्रदान गरेको तालिम लिएका शिक्षकशिक्षिकाहरुले विद्यार्थीहरुको आवश्यक अभिलेख राख्ने कार्य गरेको पाइयो जसको तुलनामा HT वाट प्रदान गरेको तालिम लिएका शिक्षकशिक्षिकाहरुले विद्यार्थीहरुको उक्त अभिलेख राख्ने कार्य सफा र पारदर्शी तवरले गरेको थियो । त्यसर्थ तुलनात्मक रुपमा HT वाट सन्चालित प्राथमिक शिक्षक तालिम सवैका लागि सहज र सुलभ भएको

थियो । विद्यार्थीहरुको उतीर्ण दर सत प्रतिशत पाईए पनि कक्षा परीक्षणमा NCED वाट तालिम लिएका शिक्षकले पढाएको विषय भन्दा HT वाट तालिम लिएका शिक्षकले पढाएको विषयमा शैक्षिक उपलब्धि सन्तोषजनक पाईनुले पनि तालिमको प्रभावकारीता , उपलब्धि र विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि राम्रो हुनुले HT ले सन्चालन गरेको तालिम उपलब्धि प्रभावकारी भएको निष्कर्ष प्राप्त भएको छ ।

यो शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र हिमालयन ट्रष्टले सन्चालन गरेको प्राथमिक शिक्षक तालिमको उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन पश्चात जिल्ला शिक्षा कार्यालयसँग समन्वय कायम गरी निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांमकन विषयमा तालिम कार्यक्रम, सेमिनार तथा कार्यशाला गोष्ठी जस्ता कार्यक्रमहरुका सन्चलन गरिनुपर्ने, वर्तमान परिपेक्ष्यमा नेपाल सरकारले प्राथमिक स्तरमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याँकन कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको हुनाले यो कार्यक्रमलाई समेत हिमालयन ट्रष्ट, नेपालले साझेदार संस्थाको रुपमा सहयोग गर्दा शिक्षाको गुणस्तरमा उल्लेख्य परिवर्तन हुने एवं सामुदायिक विद्यालयहरुमा अविभावकको चासो कम भएको हुनाले शिक्षा सम्वन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम गरिनुपर्ने जस्ता सुझावहरु पेश गरिएको छ ।

मितिः २०६८ भदौ, १५

विषयसूची

पेज नं.

शिफारिस पत्र i

स्वीकुती पत्र ii

कृतज्ञता ज्ञापन iii

शोध साराँस iv

Abbreviation vi

१. अध्याय एक : परिचय १

१.१ अध्ष्ययनको पृष्ठभुमि २

१.२ समस्याको कथन ३

१.३ अध्ययनको औचित्य ५

१.५ अध्ययनको उद्देश्य ६

१.६ अध्ययनको परीसीमा ६

१.७ अध्ययन क्षेत्रको परिचय ६

१.८ शव्दावलीको परिभाषा ९

२. अध्याय दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन १०

२.१ सैद्धान्तिक साहित्य १०

२.२ पुर्व अध्ययनको पुनरावलोकन १२

२.३ अवधारणात्मक रुपरेखा १३

३. अध्याय तीन : अध्ययन विधि १४

३.१ अध्ययन ढाँचा १४

३.२ नमूना छनोट १५

३.३ साधनको निर्माण १६

३.४ तथ्यांक संकलन प्रक्रिया १७

३.५ सूचनाको वैधता १८

३.६ नैतिकताको मापदण्ड १८

४. अध्याय चार : सूचनाको विश्लेषण र व्यख्या

४.१ NCED तथा HTN वाट प्रदान गरिएको प्राथमिक शिक्षक तालिमको प्रकृतिको विवरण १९

४.२ शिक्षकहरुको तालिमको विवरण २०

४.३ विद्यालयमा आएको शैक्षिक परिवर्तन २०

४.४ विद्यार्थी विवरण २४

४.५ अन्तर्वार्ता तथा दस्तावेज अध्ययनवाट प्राप्त तथ्यांकको विश्लेषण २६

५. अध्याय पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव २९

५.१ प्राप्ति २९

५.२ निष्कर्ष २९

५.३ सुझावहरु ३०

सन्दर्भसूची

तालिकाको सूची

तालिका नं. १: NCED तथा HTN वाट प्रदान गरिएको प्राथमिक शिक्षक तालिमको प्रकृतिको विवरण २०

तालिका नं. २ : श्री दुधकुण्ड हिमालय निम्न माध्यमिक विद्यालय फाप्लुका शिक्षकहरुको तालिमको विवरण २१

तालिका नं. ३: श्री रमाईलो ज्योति निम्न माध्यमिक विद्यालयका शिक्षकहरुको तालिमको विवरण २२

तालिका नं. ४ : NCED तथा HTN वाट प्राथमिक शिक्षक तालिम लिएका शिक्षकहरुको अवलोनवाट प्राप्त कक्षा ज्ञान, सीपको तुलनात्मक विवरण २२

तालिका नं. ५: श्री दूधकुण्ड हिमालय निम्न माध्यमिक विद्यालयको विद्याथी विवरण २४

तालिका नं. ६: श्री रमाईलो ज्योति निम्न माध्यमिक विद्यालयको विद्याथी विवरण २५

तालिका नं. ७ : विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक विवरण

अनुसुचीहरु

अनुसुची १ : हिमालयन ट्रष्ट / शैक्षिक जनशक्ति विकासकेन्द्रवाट तालिम प्राप्त गरेका शिक्षकहरुको लागि प्रश्नावली

अनुसुची २ : प्रधानाध्यापाकहरुका लागि प्रश्नावली

अनुसुची ३ : स्रोतव्यक्तिहरुका लागि प्रश्नावली

अनुसुची ४: विद्यार्थीहरुका लागि प्रश्नावली

अनुसुची ५ : कक्षा अवलोकन फाराम

अनुसुची ६ : फोटोहरु

व्यक्तिगत विवरण

Abbreviation:

ADB : Asian Development Bank

BPEP: Basic Primary Education Project

CAS: Contineous Assesment System

DDC: District Development Committee

ECA: Extra Curricular Activities

ECD: Early Chidhood Development

HTN: Himalayan Trust Nepal

MGML: Multigrade Milestone Learning

MOU: Memorenda of understanding

NCED: National Centre for Educational Development

PTA: Parents Teacher Association

RP: Resource Person

SESP: Secondary Education Support Programme

SWC: Social Welfare Center

गा. वि.स.: गाँउ विकास समिति

प्र.अ. : प्रधानाध्यापक

रा. प.अ.: राजपत्रांकित

रा. प.अन.: राजपत्र अनंकित